

NARCYZA ŻMICHOWSKA

Omawiana/Polecana książka:

- [1] **Barbara Winklowska, *Narcyza Żmichowska i Wanda Żeleńska*. Kraków 2004.**
  - [2] **Narcyza Żmichowska: *Narcyssa i Wanda*, wydały Barbara Winklowska i Helena Żytkowicz, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 2007.**
  - [3] **Jarosław Molenda: *Podróżniczki. Dziewczyny, które nie znały granic. Najślynniejsze polskie podróżniczki od Świętosławy¹ do Elżbiety Dzikowskiej*, Lira, Kraków 2028.**
-

Seria: Profesorki Super-Babki
Nr odcinka: 229
Podseria: składanki
Podseria: nauczycielki domowe
Podseria: „paragraf 22”/osobowości

Bohaterką odcinka jest Pani Narcyza Żmichowska². Dziś jakby zapomniana osobowość z przełomu XIX oraz XX wieku. Oczywiście skoro na rynku są książki to ktoś się Jej postacią interesował – teraz warto, aby czytelnicy tego odcinka sięgnęli do tych materiałów źródłowych. Omówiona zostanie tylko publikacja [3], a [1, 2] są polecane. W książce [1] mamy sformułowanie iż Bohaterka ma florystyczne imię, dziś już nikt nie nazywa tak swoich córek. Miała brata Hiacynta i dwóch innych oraz pięć sióstr – każda zamężna, w tym m.in. Lilię oraz Hortensję.

Książka odnosi się zasadniczo do polskich podróżniczek – wybór postaci jest autorki, przy czym w naszej serii omówiono M.A. Czaplicką (nr 39/38/) oraz K. Chojnowską-Liskiewicz (nr 135), zaliczane do różnych podserii.

Nasza Seria stanowi pewną całość, ale odcinki są niezależne i kolejność jest losowa. Nie poprawia się dawnych odcinków, ewentualnie zamieszcza się uzupełnienia gdzieś na bieżąco... Doskonała znajomość języka fran-

---

¹ <https://historia.org.pl/2020/06/16/swietoslawa-corka-mieszka-i-i-krolowa-szwedzka-dunska-norweska-i-angielska/>; Świętosława – córka Mieszka I, imię jej zmieniono, bo jakoś w Skandynawii nie dawali rady wymówić.

² https://pl.wikipedia.org/wiki/Narcyza_%C5%BBmichowska; o Bohaterce w Wikipedii.

cuskiego oraz wszechstronne wykształcenie pozwoliły Heroinie łatwo znaleźć pracę **nauczycielki domowej** czworga dzieci Stanisława Kisieleckiego w majątku pod Łomżą.

Rozdziały są krótkie – kilka różnorodnych informacji – ten o Heroinie jest na stronach 87 – 105. Zaczyna się od fotografii portretowej w dojrzałym wieku. Podróże są hobby eseisty, co ciekawe nie każdy z nich wynosi coś wartościowego, trzeba się przygotować, poznać zawczasu historię, mapy, zrobić plan, nauczyć się choć kilku słówek... Tak działa jeszcze inna bohaterka książki tj. Pani Elżbieta Dzikowska. Eseista był na spotkaniu autorskim z Nią w bibliotece w Bielsku-Białej, studiowała chiński, ale na spotkaniu przyznała iż nieużywany skarłał. Zna kilka innych: rosyjski, angielski, czy hiszpański.....

Pani Narcyza żyła w latach **1819-1876**, niewyobrażalnie dawno, ale jednak coś dla nas z Jej życia jest nadal, ciekawe, inspirujące. Zatem co?

Pochodziła z warszawskiej, szlacheckiej, ale niezamożnej rodziny. Polska zniknęła z mapy Europy – Księstwo Warszawskie z epoki Napoleona, z lekko zmienionych granicach – stało się tzw. Królestwem Polskim³ pod panowaniem Cara Rosji. Może jeszcze wtedy nie było ostrej rusyfikacji. Jedna z siostr wyszła za mąż za kościuszkowskiego żołnierza. Za życia Heroiny wydarzyły się dwa powstania – Listopadowe i Styczniowe!!! Tradycje polskie, wolnościowe i „postępowe” (wiadomości o rewolucji francuskiej) były żywe w rodzinie, inspirowały do czynów.

Seria „odkrywa”, że istniały **tzw. pensje**, czyli **prywatne szkoły dla dziewcząt**, co jest porażające, poziom był niezwykle wysoki, a równość kobiet, była jakimś immamentnym elementem systemu – skoro macie super wykształcenie, to możecie pracować, działać – normalnie, naturalnie i one działały w sposób legalny pod zaborami, albo nielegalny.

Narcyza uczyła się (str. 93) w pensji Zuzanny Wilczyńskiej, gdzie nauczycielką była słynna Klementyna z Tańskich Hoffmanowa⁴ - w Wikipedii mamy o niej: <<pisarka, prozaiczka, dramatopisarka, tłumaczka, redaktorka, wydawczyni, pedagożka i działaczka społeczna>>. Zatem miała genialną nauczycielkę. Skończyła nauki, jedną z dróg ‘kariery’ była praca guwernantki u ludzi bogatych – skoro było 9 dzieci w domu, było to wyjście na usamodzielnienie się. Zatrudniła się więc u Konstantego⁵ i Anieli (z Potockich) **Zamoyskich**.

³ Po kongresie Wiedeńskim z 1815 roku.

⁴ https://pl.wikipedia.org/wiki/Klementyna_Hoffmanowa; o ówczesnej, dziś zapomnianej POSTACI.

⁵ https://pl.wikipedia.org/wiki/Konstanty_Zamoyski; o Jej „chlebobdawcy”.

Warto kliknąć do źródeł – dysponowali fortuną, pałacami i 15 tys. hektarów ziemi.

Tak się zaczęły podróże – pojechała z nimi do Paryża. Miała okazję spotkać się z bratem Erazmem (malarzem i poetą), który „w wyniku Powstania Listopadowego wyemigrował do Francji”.

Oprócz brata miała – dzięki pracy – kontakty z wieloma przedstawicielami polskiej emigracji. Sprawowała się dobrze – jak podaje Autorka <<pani hrabina zaproponowała, abym wracając do kraju jechała przez Reims, aby tam znowu spotkać się z bratem>>. Skoro była tak pomocna we Francji, musiała na pensji nauczyć się tego języka dobrze, a tam miała go okazję doszlifować ostatecznie... Jednak w Reims zatrzymała się na kilka miesięcy i kontrakt z magnatami przerwała. Dalej uczyła się/studiowała hobbystycznie samodzielnie (według własnych upodobań) korzystając z biblioteki publicznej Bibiotheque Nationale⁶. Pisała relacje z podróży. Uczestniczyła – jako jedna z nielicznych – w posiedzeniach naukowych Akademii Francuskiej.

Bibliothèque nationale de France – źródło : Wikipedia.

W końcu sama podróżowała przez Niemcy do Polski, co było wtedy niezbyt popularne, ale o Niej świadczy super – czyżby znała język niemiecki także?? Musiała. Jechała m.in. przez Erfurt, Lipsk, Drezno i Berlin.

W lipcu 1840r. pojechała do Druskiennik – nie było niepodległej Litwy, był to zabór rosyjski. Potem mieszkała przez pewien czas w okolicach Łomży, pracując jako wychowawczyni (Marii Glogerówny) córki swojej zamężnej

⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Biblioth%C3%A8que_nationale_de_France; wiekowa instytucja.

siostry. Łomża – centrum mini-regionu – to miasto o ciekawej historii, a wtedy była miastem powiatowym, a potem nawet stolicą GUBERNII⁷.

Po pewnym czasie nasza Bohaterka przeniosła się do Warszawy i tam pracowała, zaczęła publikować pierwsze utwory literackie, ale wciągnęła się też w działalność konspiracyjną m.in. współpracowała z Edwardem Dembowskim⁸. W 1846 roku była emisariuszką do zaboru austriackiego. Usłyszała przypadkiem w karczmie rozmowy chłopów – o mordowaniu „panów”. Opowiedziała o tym później słynnemu Tadeuszowi Boyowi-Żeleńskiemu. Była matką chrzestną jego starszego brata. Zwykle życie, jakby taka sobie zwykła historia – ale „historia lubi się powtarzać”... Ona rozumiała potrzebę samokształcenia – kto dziś na poważnie o tym myśli??

Strona 98: <<działalność przyplącała aresztowaniem przez ROSJAN, długo trwającym śledztwem i kilkuletnią utratą wolności>>. Ciocia eseisty dostała od Sowietów 2 lata lagru + 10 lat zesłania na Sybir – 1944-1956, wróciła, dożyła ponad 90 lat. Czasem historia jednak się powtarza. Ona wyszła z więzienia 9 lutego 1852 roku, przed czasem, z powodu choroby, jak pisze Autorka – m. in. wstawiał się za nią Żyd Goldkraut – właściciel banku z Lublina. Dalszą karę mimo wszystko odbywała – w areszcie domowym tj. w mieszkaniu swojej siostry w Warszawie.

Jak pisze Autorka książki „dostawszy od swego losu okrutną lekcję, zwinęła się w sobie na zawsze”.

Wcześniej, ale także po wyjściu z więzienia, miała oferty zawarcia małżeństwa, ale je zawsze odrzucała.

Okresowo mieszkała z przyjaciółką, a potem znowu wyjechała do Francji do brata. Zwiedzała Paryż – zatrzymała się tu na dłużej – choć „krucho było u niej z pieniędzmi” – wspomagała ją siostra, siostry (?). Zwiedzała, poznawała miasto – m.in. w czasie Wystawy Powszechnej, innej niż ta słynna z wieży Eiffla.

Wróciła na ziemię polskie, zaczęła pisać i wydawać. Eseista nic nie czytał z Jej twórczości, dziś nie jest ani popularna, ani popularyzowana.

Będąc w sanatorium w Szczawnie Zdroju – eseista natknął się na tablicę pamiątkową dla wspomnienia Jej pobytu u wód. Dobre miejsce wybrała, ale tablica mówi iż prowadziła też działalność konspiracyjną.

Z Wikipedii – a nie książki, cofamy czas: << w latach 1844–1845, przebywała {co ciekawe} w Wielkopolsce, gdzie zajmowała się kolportowaniem nielegalnej

⁷ <http://wirtualnie.lomza.pl/wirtualnie/2019/03/18/mapa-guberni-lomzynskiej/>; warto kliknąć i poczytać.

⁸ https://pl.wikipedia.org/wiki/Edward_Dembowski; o działaczu – organizatorze tzw. powstania krakowskiego.

prasy z polecenia Towarzystwa Demokratycznego Polskiego oraz innymi działaniami przeciwko pruskiemu zaborcy. W 1846r. przeniosła się z powrotem do Warszawy i **założyła własną pensję dla dziewcząt** przy ul. Miodowej >>.

Więzienie pokrzyżowało te plany. Dalej z Wikipedii: << Po Powstaniu Styczniowym ponownie wyjechała do Paryża, gdzie studiowała na Sorbonie. Zmarła po powrocie do kraju na skutek ciężkiej choroby w 1876 roku>>.

Żmichowska jest autorką m.in. utworów (wg Wikipedii):

- *Poganka* (powieść romantyczna; I wydanie 1846)
- *Książka pamiątek* (powieść na styku romantyzmu z pozytywizmem; 1848).
- *Dwoiste życie*
- *Czy to powieść?*
- *Ścieżki przez życie*
- *Biała róża* (powieść)
- *Wolne chwile Gabryelli*
- *Wykład nauk przeznaczonych do pomocy w domowym wychowaniu panien*
- *O Pawle Edmundzie Strzeleckim*

Książki warto są przypomnienia, Bohaterkę warto sobie przypomnieć – patriotyzm po prostu ‘wyniosła z domu’ – jak to się mówi.

LINKI I INNE PUBLIKACJE

<https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/2690158,narcyza-zmichowska-zapomniana-nauczycielka-i-powiesciopisarka>; **do odsłuchania audycja z Polskiego Radia.**

<https://ciekawostkihistoryczne.pl/2022/09/26/narcyza-zmichowska-biografia/>; biografia.

<https://natemat.pl/260889,kim-byla-narcyza-zmichowska-to-prekursorka-walki-o-prawa-kobiet-w-polsce>; kolejna strona.

<https://wielkahistoria.pl/narcyza-zmichowska-z-dnia-na-dzien-stala-sie-towarzyska-sensacja-jak-do-tego-doszlo/>;

<https://twojehistoria.pl/2017/10/12/byla-jedna-z-najwiekszych-polskich-feministek-dlaczego-nigdy-o-niej-nie-slyszalas/>; jest nasze pytanie: czy jest znana.

Bibliografia:

1. Dzięwit-Meller A., [*Damy, dziewczuchy, dziewczyny. Historia w spódnicy*](#), Znak Emotikon, Kraków 2017.
2. **Kossak Z.**, *Wstęp* [w:] Żmichowska N., Baranowska J., *Ścieżki przez życie. Wspomnienia*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2006.
3. Phillips U., *Narcyza Żmichowska, Feminizm i religia*, przeł. Bojarska K., Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 2008.
4. Stępień M., *Narcyza Żmichowska*, PIW, Warszawa 1968.
5. Winklowska M., *Narcyza Żmichowska i Wanda Żeleńska*, WL, Kraków 2004.
6. Woźniakiewicz-Dziadosz M., *Dzieje przyjaźni entuzjastek w świetle listów Narcyzy Żmichowskiej do Bibiany Moraczewskiej*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, vol. XX/XXI, Lublin – Polonia 2002/2003.
7. Woźniakiewicz-Dziadosz M., *Między buntem a rezygnacją. O powieściach Narcyzy Żmichowskiej*, PIW, Warszawa 1978.
8. Żeleński-Boy T., *Ludzie żywi*, PIW, Warszawa 1975.

ZDJĘCIA PRZY OKAZJI

Tablica pamiątkowa w Szczawnie Zdroju

Gabryela (Narcyza Żmichowska).

Pogadanki pedagogiczne Narcyzy Żmichowskiej.

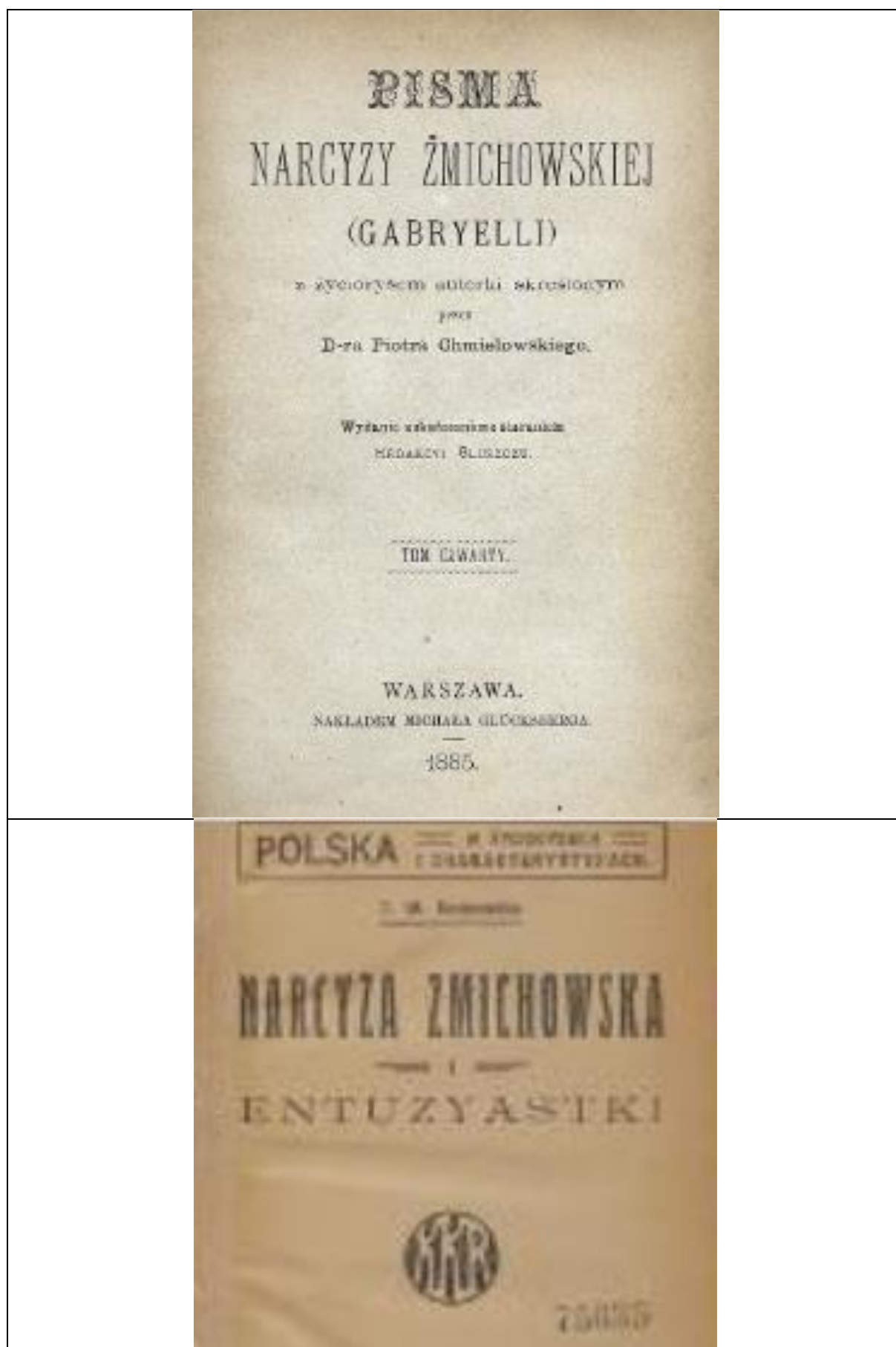
w opracowaniu WANDY ŻELEŃSKIEJ.

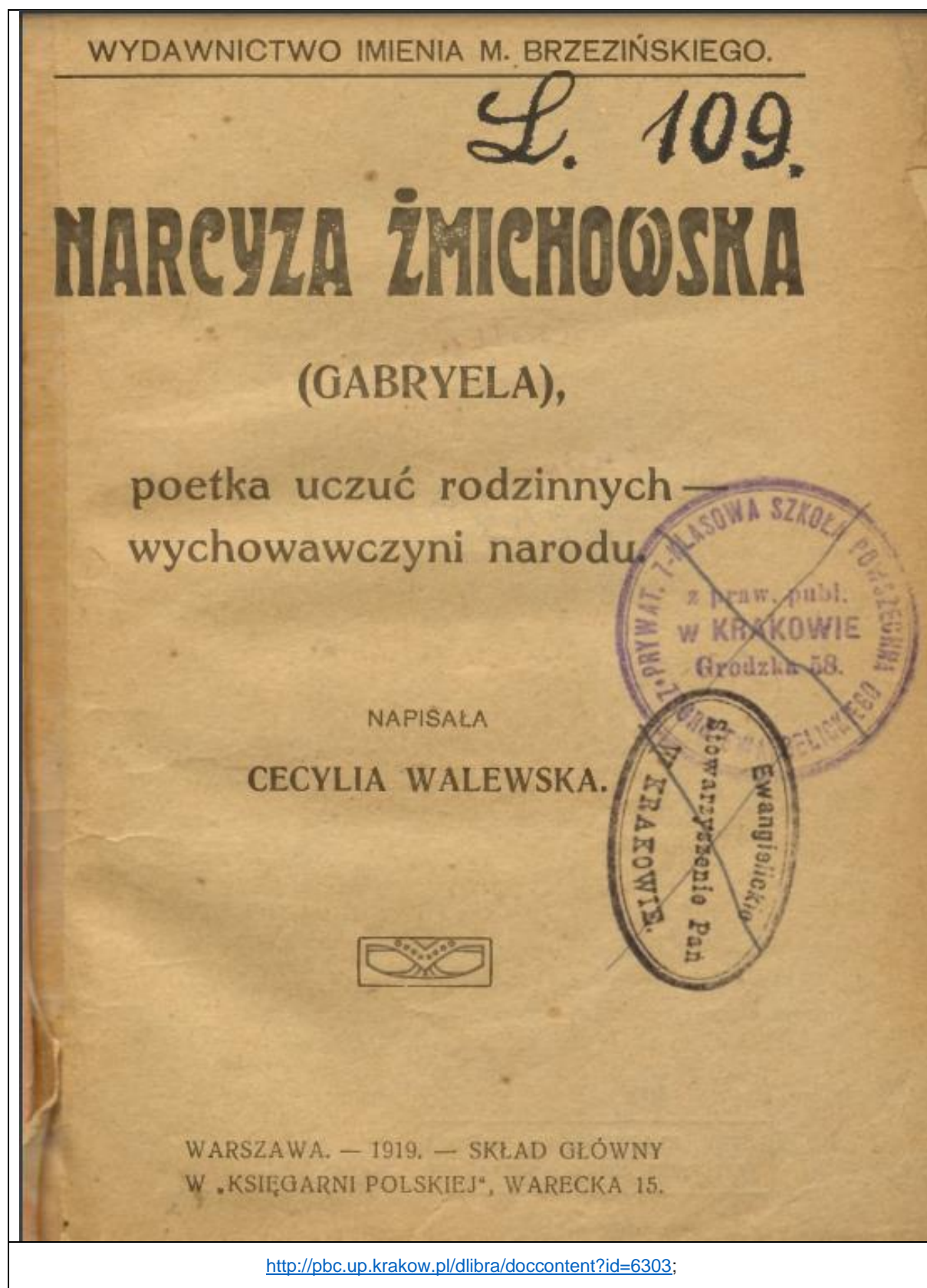
<https://polona.pl/item-view/19caab24-d793-49ad-acd6-759326f85eaa?page=4>; on line, papier
słowniały, ale da się robić zoom, tak aby dało się czytać.

Portret ze zbiorów PAU w Krakowie

MYŚLI NARCYZY ŻMICHOWSKIEJ

ZEBRAŁA

ELLA

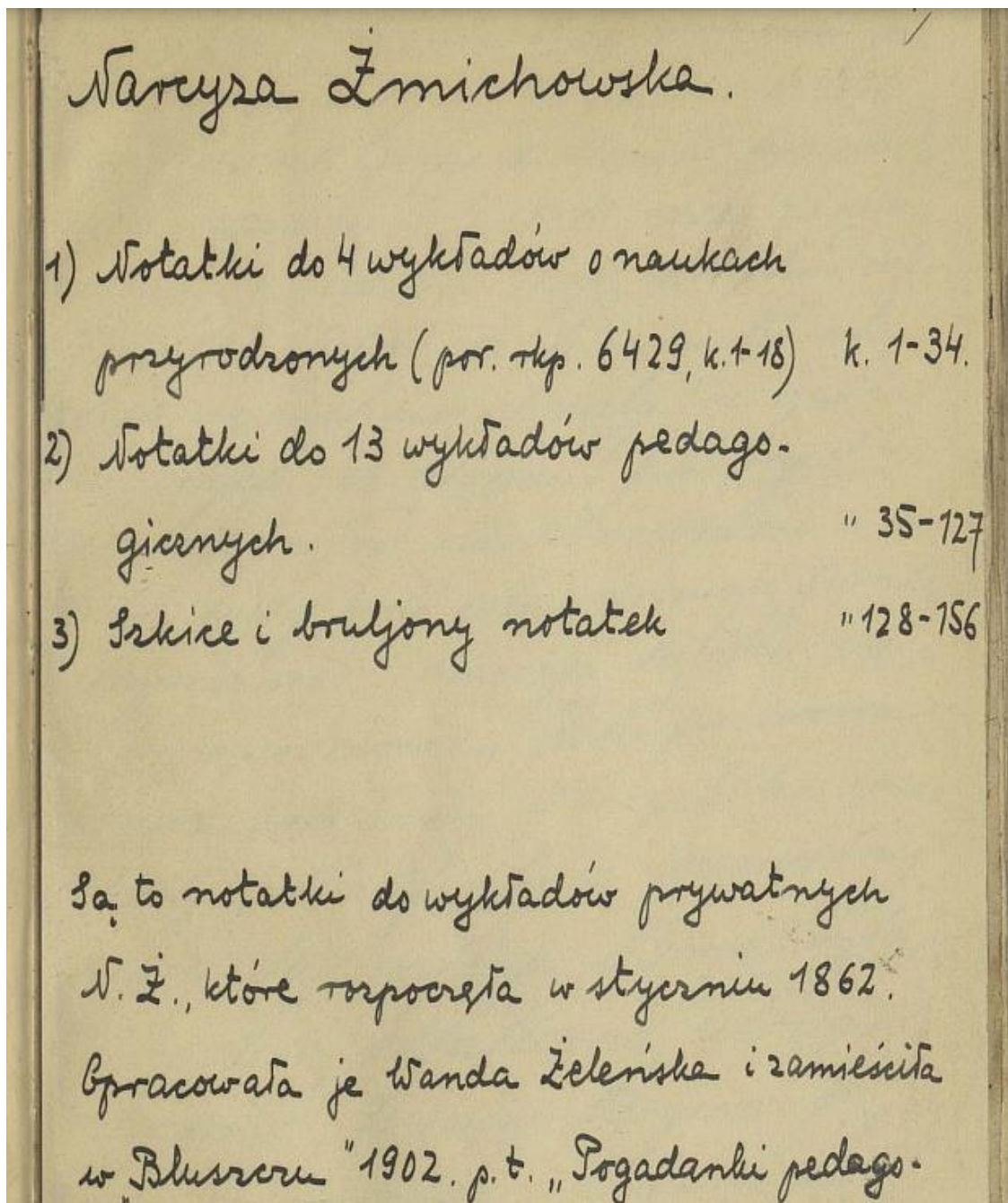
- I. WZMIANKI AUTORKI O SAMEJ SOBIE
- II. O PRZYJAŹNI, MIŁOŚCI I O KOBIECACH W OGÓLE
- III. O WYCHOWANIU I RODZINIE
- IV. KSIĄŻKI CZYTANE, DZIEŁA SZTUKI I ZAPATRYWANIA NA RÓŻNE
STOSUNKI I ZJAWISKA ŻYCIOWE
- V. UCZUCIA RELIGIJNE, MORALNE, SPOŁECZNE I T. D.

<https://polona.pl/item-view/5e376bd7-2ae2-4fd2-95e4-4c01d1afb7ac?page=6>; książka on-line,
z 1901 roku, wydana w Warszawie, jest po polsku, tylko ten dopisek cyrylicą!!!

Дозволено Цензурою.
Варшава, 19 Февраля 1901 г.

Ze strony:

<https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=394386>;

To wspaniale, że w archiwach cyfrowych zachowały się JEJ zdjęcia oraz pierwsze wydania Jej utworów - czy były one dochodowe??

Nie ma na ten temat informacji – czy i jak wspierała Ją rodzina eseista nie znalazł wiadomości.

Szczawno Zdrój – tu jeździła na wypoczynek i spotkania!!!

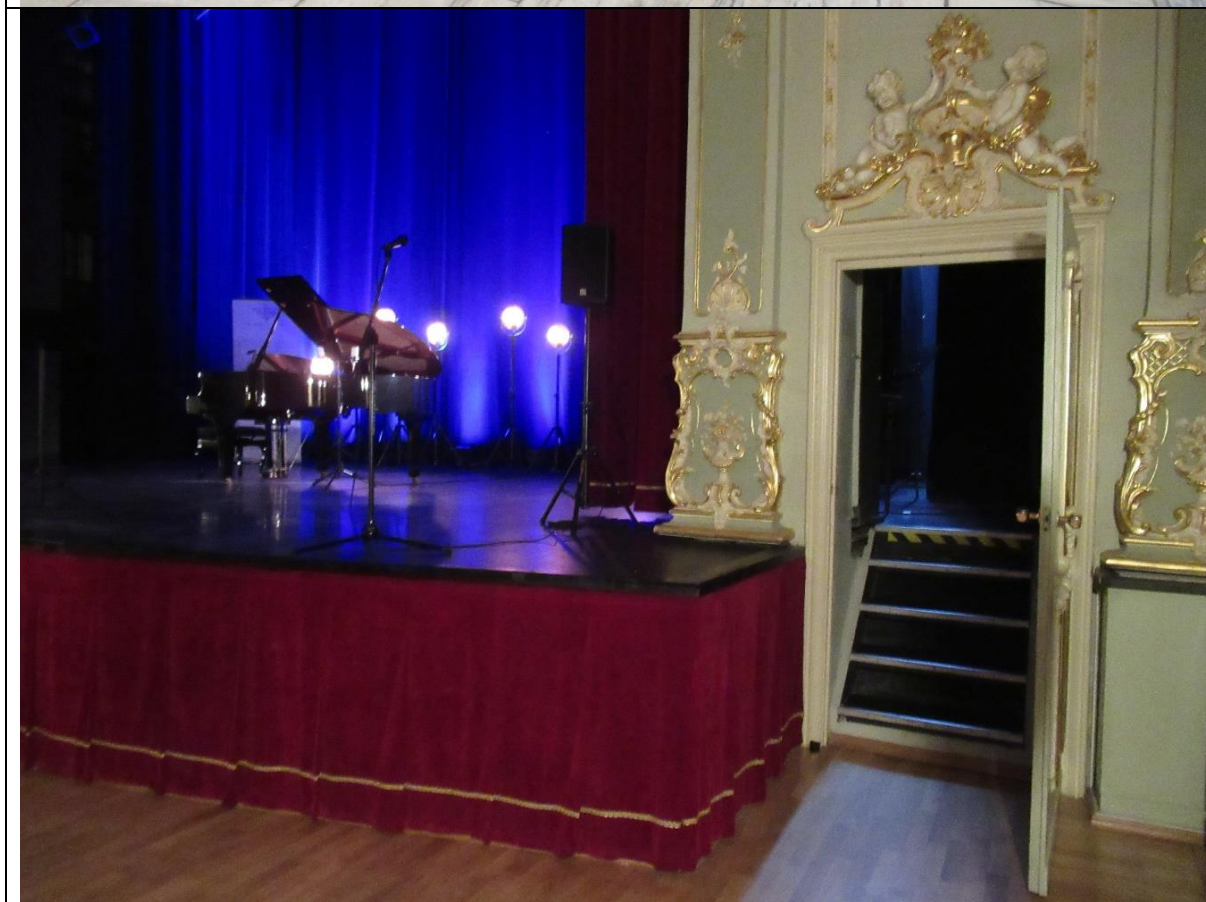

TEATR ZDROJOWY

25.11.2014)

POLSKIE RADIO

Rozmowa z profesorem Grażyną Borkowską o życiu i twórczości Narcyzy Żmichowskiej w audycji Kai Kamińskiej z cyklu "Biografie dźwiękowe". (PR, 09.04.1997)

POLSKIE RADIO

Audycja o twórczości Marii Czapskiej z cyklu "Polscy twórcy na emigracji", Rozgłośnia Polska Radia Wolna Europa, 1990

Warto odsłuchać starą audycję!!!! Podcasty zgromadzone w zasobach PR.

WIĘZIENIE w Warszawie - Cytadela

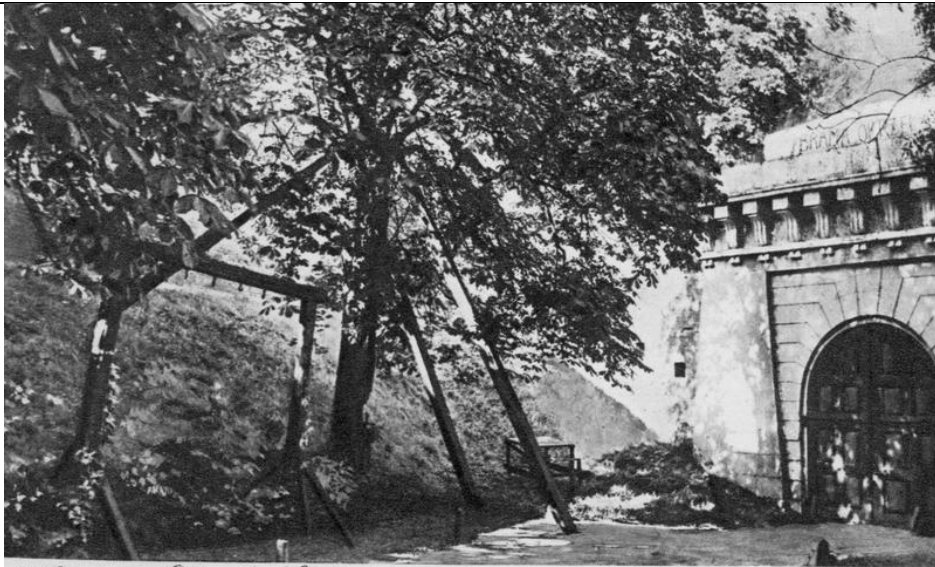
Na terenach CYTADELI – powstaje MUZEUM

Też stare zdjęcia

*Warszawa Cytadela - Subienica moskiewska -
Brama Obrony - La citadelle - le gidet moscovite*

Narodowe Archiwum Cyfrowe

Narodowe Archiwum Cyfrowe

Narodowe Archiwum Cyfrowe

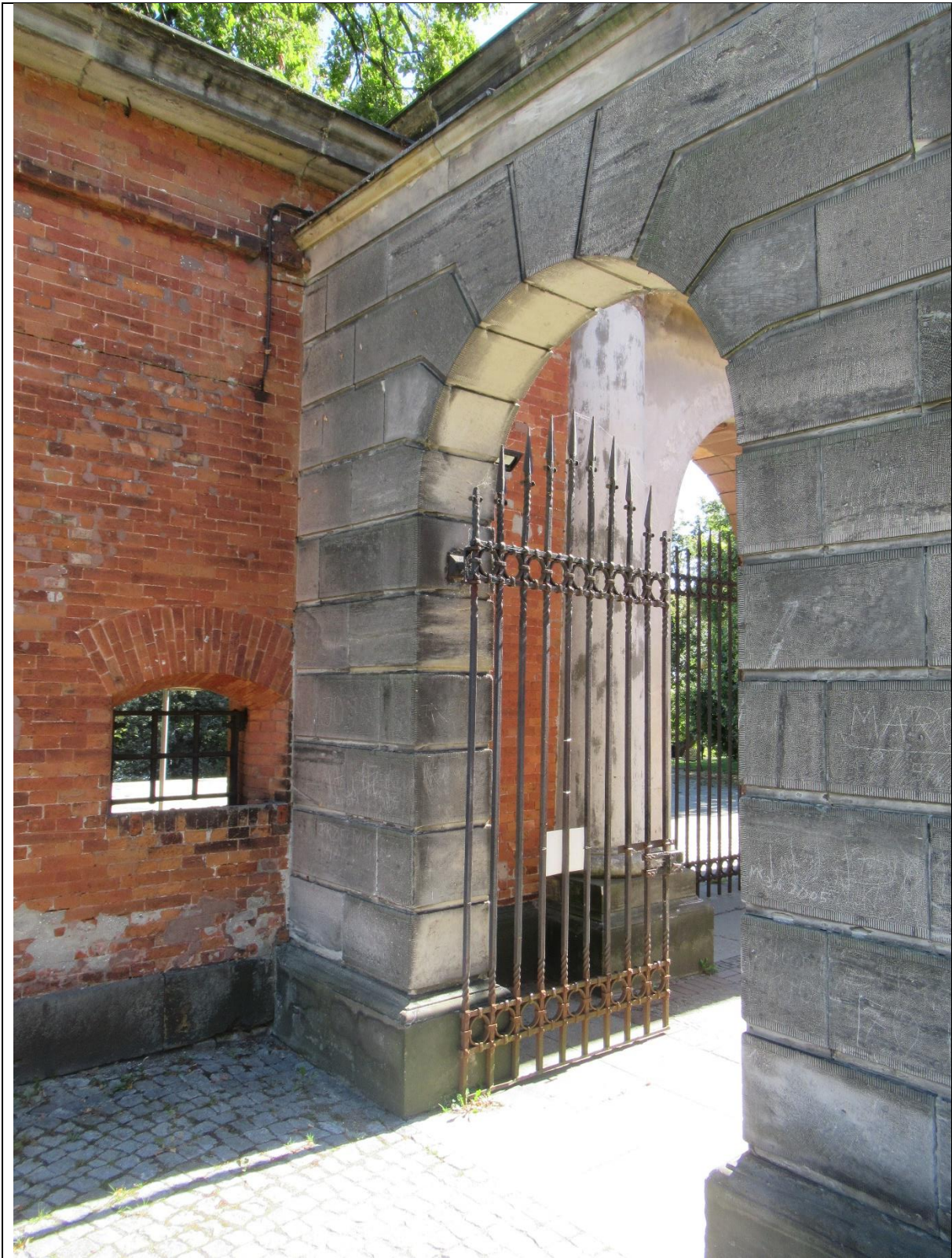

Narodowe Archiwum Cyfrowe

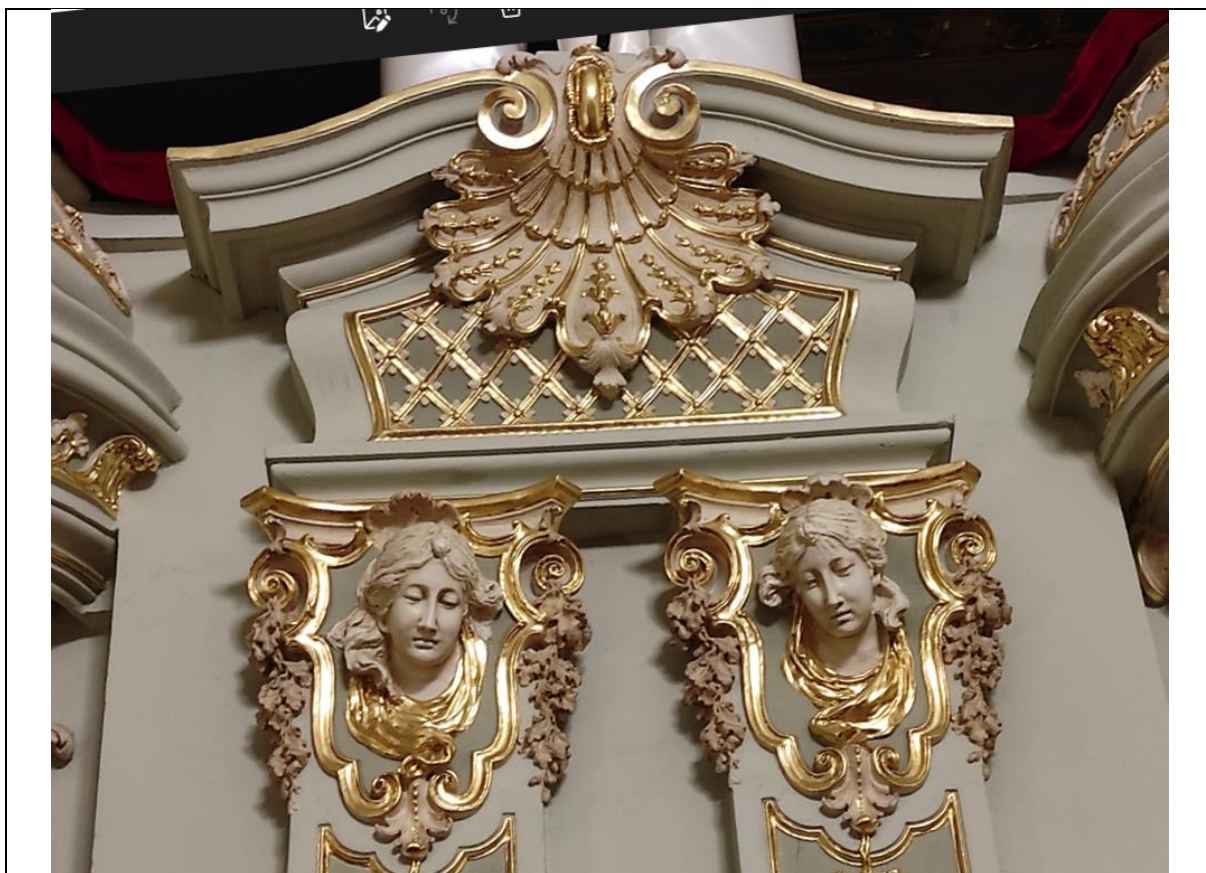

Teatr Zdrojowy w Szczawnie Zdrój

Zdjęcia wykonał eseista Stan Zawiślak oraz zasoby POLONA i Śl.A.C.

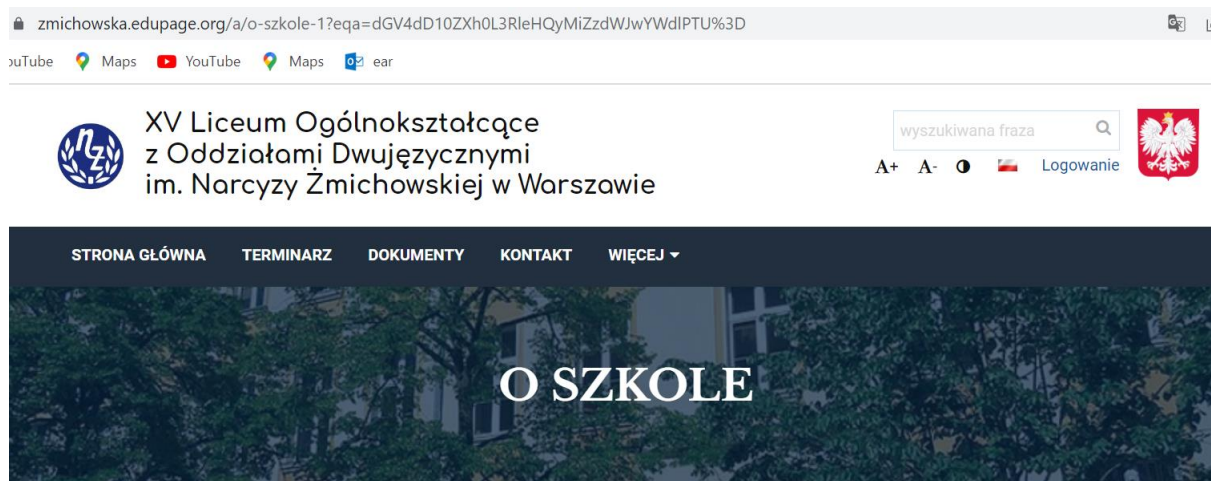
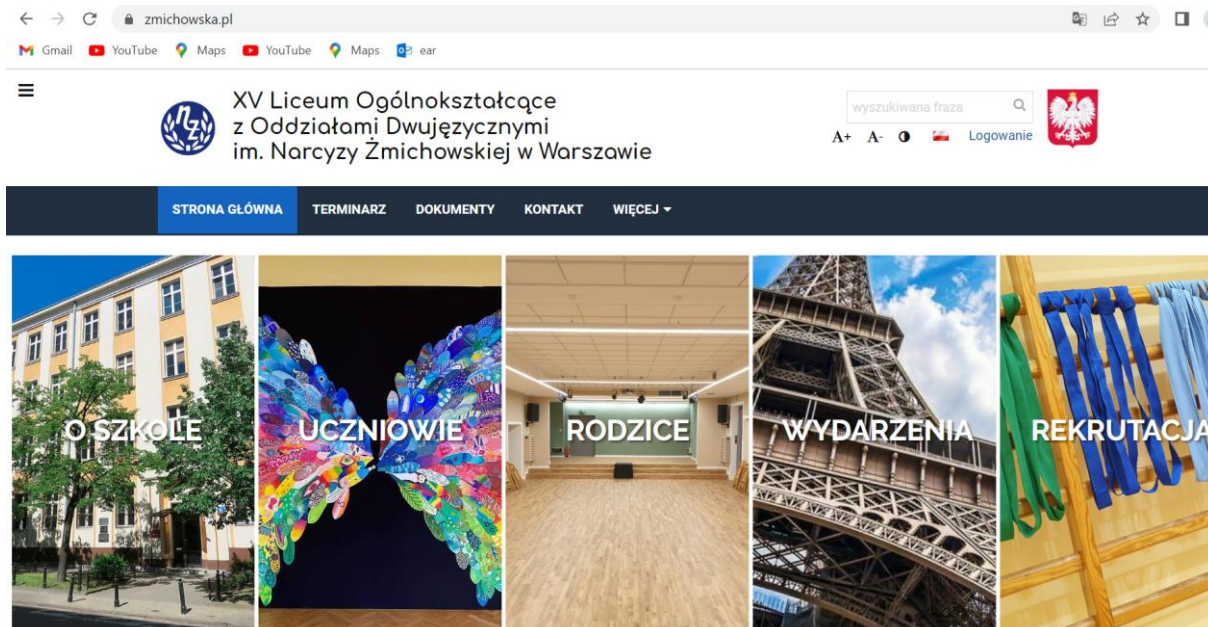

DODATEK

Rzadko się zdarza, aby jakaś instytucja wybrała jakąkolwiek Bohaterkę naszej serii za Patrona, ale mamy kontrprzykład:

[https://www.zmichowska.pl/;](https://www.zmichowska.pl/)

prosty adres prowadzi do Liceum w Warszawie

O szkole po francusku. Eseista zna angielski, rosyjski, niemiecki i hiszpański, ale kto zna francuski – nich sam doczyta....